

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Politiek en historie: Opstellen over Nederlandse politiek en vergelijkende politieke wetenschap

Hoogerwerf, A.

Citation

Hoogerwerf, A. (1992). Boekbespreking van: Politiek en historie: Opstellen over Nederlandse politiek en vergelijkende politieke wetenschap. *Acta Politica*, 27: 1992(2), 213-216. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3450025>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3450025>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

- Converse, P.E. (1964), *The Nature of Belief Systems in Mass Public*. In: D. Apter (red.), *Ideology and Discontent*. The Free Press of Glencoe, New York.
- Dittrich, K. (1987), *The Netherlands 1946-1981*. In: I. Budge, D. Robertson en D. Hearl (red.), *Ideology, Strategy and Party Change: Spatial Analyses of Post-War Election Programmes in 19 Democracies*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Downs, A. (1957), *An Economic Theory of Democracy*. Harper & Row, New York.
- Kirchheimer, O. (1966), *The Transformation of the Western European Party Systems*. In: J. LaPalombara en M. Weiner (red.), *Political Parties and Political Development*. Princeton University Press, Princeton.
- Mair, P. (1989), *Continuity, Change and the Vulnerability of Party*. *West European Politics* 12, 169-187.
- Robertson, D. (1976), *A Theory of Party Competition*. John Wiley & Sons, Londen.
- Smith, G. (1989), *Core Persistence: Change and the 'People's Party'*. *West European Politics* 12, 157-168.
- Wolinetz, S.B. (1991), *Party System Change: the Catch-all Thesis Revisited*. *West European Politics* 14, 113-129.

Boekbesprekingen

H. Daalder, **Politiek en historie: Opstellen over Nederlandse politiek en vergelijkende politieke wetenschap**, onder redactie van J.Th.J. van den Berg en B.A.G.M. Tromp. Bert Bakker, Amsterdam, 1990.

Dit kloeke boekwerk is niet echt een afscheidsbundel. Daalder heeft weliswaar het ambt van gewoon hoogleraar in de Politieke Wetenschap aan de Rijksuniversiteit Leiden neergelegd, maar is nog als deeltijdhoogleraar aan zijn vakgroep verbonden.

'Politiek en historie' kan ook niet als het verzamelde werk van Daalder worden betiteld. Van de 216 publikaties die in de lijst van Daalders geschriften achterin het boek worden vermeld, zijn er slechts achttien in dit werk opgenomen.

Het boek vervult naar mijn oordeel vooral drie functies. Het is allereerst een welverdiend eerbewijs aan één van de meest toonaangevende politicologen van Nederland. Daarnaast geeft het boek een beknopt overzicht van Daalders totale oeuvre tot medio 1990, een oeuvre dat naast zijn proefschrift vrijwel geheel uit verspreide artikelen in tijdschriften en bijdragen aan boeken bestaat. En ten slotte brengt het boek een aantal minder bekende publikaties, die nog steeds lezenswaard zijn, opnieuw onder de aandacht van geïnteresseerde vakgenoten en anderen.

Waarop berust de selectie van de publikaties die in deze bundel zijn opgenomen? De redacteurs hebben twee thema's gekozen: Nederlandse politiek en vergelijkende politicologie. Dat doet recht aan de terreinen waarop Daalder zich vooral heeft bewogen. Maar over de selectie binnen de twee thema's kan men van mening verschillen. In het eerste deel, getiteld 'Nederlandse politiek en geschiedenis', vindt men publikaties over zeer uiteenlopende onderwerpen, met name het 'consociationalisme', democratisering, het dualisme, over Joden in een verzuilend Nederland, over Nederland tijdens en na de Tweede Wereldoorlog, Drees als voorzitter van de ministerraad, over polarisatie en over diverse politieke ontwikkelingen in zestig jaar tijd. In het tweede deel, dat de titel 'Vergelijkende politieke wetenschap' draagt, zijn onder andere studies opgenomen over de rol van militairen, kapitalisme, kolonialisme, imperialisme en oppositie in ontwikkelingslanden; over Marx, marxisten en de natie; over partijen, elites en politieke ontwikkelingen in West-Europa; over het thema van de 'consociational democracy'; over bureaucratisering en politieke modernisering.

Bij de publikaties over de Nederlandse politiek ontbreken er merkwaardigerwijs twee die tot de meest kenmerkende en meest originele van Daalders geschriften behoren: zijn oratie van 1964 over 'Leiding en lijdelijkheid in de Nederlandse politiek' en zijn diescollege van 1974 over 'Politici en politisering in Nederland'. Als argument, dat mij echter niet kon overtuigen, noemen de redacteurs dat beide publikaties nog steeds verkrijgbaar zijn. Beide zijn opgenomen in *Politisering en lijdelijkheid in de Nederlandse politiek* van 1974. In de oratie van 1964 trachtte Daalder de apolitieke sfeer van passiviteit te verklaren. Daarbij introduceerde hij het woord 'regentenmentaliteit'. In de publikatie van 1974 trok hij lering uit de niet altijd verheffende manier waarop inmiddels een antiregentenmentaliteit tot uiting was gekomen. Eén van zijn conclusies was toen: 'Democratie eist niet alleen participatie, maar ook respect voor rechten en regels'. Als beide teksten waren opgenomen, had de lezer meer zicht gekregen op de ontwikkeling die het politieke denken van Daalder zelf heeft doorgemaakt. Die ontwikkeling wordt nu door de wijze waarop het boek is opgebouwd niet voldoende duidelijk, ook al zijn de teksten, die een periode van veertig jaar beslaan, vrijwel ongewijzigd opgenomen.

Het unieke en waardevolle van Daalders publikaties schuilt in de zeldzame combinatie van een aantal voortreffelijke eigenschappen. In de eerste plaats heeft Daalder een bijzonder elegant en helder taalgebruik, zowel in het Engels als in het Nederlands. In de tweede plaats combineert hij een grote kennis van historische details met een diepgaande interesse voor hoofdlijnen van de politieke ontwikkeling. Ten derde trekt hij op basis van een grondige kennis van politieke stelsels in andere staten allerlei vergelijkingen tussen Nederland en andere landen. En in de vierde plaats levert hij pittige commentaren op actuele gebeurtenissen en op de waan van de dag. Daarbij aarzelt hij niet zich in te laten met wat hij in 1964 noemde 'onderzoek naar de binnenzijde van vele heilige huisjes'. Maar hij doet dat op een afstandelijke, relativerende en genuanceerde manier.

In theoretisch opzicht is de problematiek die Daalder in de onderdelen van dit boek bezighoudt vooral de problematiek van de politieke verandering, ontwikkeling en modernisering. Het gaat daarbij onder andere om processen van democratisering, differentiatie, integratie en – bij Daalder minder prominent in het vizier – ook rationalisering. Centraal staan bij hem in dat kader de problemen van eenheid en verscheidenheid, van samenwerking en conflict, van macht en democratie en bepaalde aspecten van de politieke cultuur. Veel minder aandacht is er voor de problemen van beleid en verdeling.

De werkwijzen die Daalder toepast, kan men overwegend tot de nog springlevende 'traditionele benadering' in de politicologie rekenen: zij zijn verwant met de werkwijzen van historici, juristen en filosofen. In mindere mate gebruikt hij ook onderzoeksresultaten van 'behavioralisten', die in hun werkwijzen meer overeenkomst vertonen met psychologen, sociologen en economen.

Gezien zijn theoretische en methodische interesses had Daalder evenzeer een geslaagd historicus als een geslaagd politicoloog kunnen worden. Het is ook niet zonder betekenis dat hij eerst een jaar geschiedenis en pas daarna politieke en sociale wetenschappen heeft gestudeerd. Van zijn leermeesters lijkt de historicus Presser minstens evenveel invloed op hem te hebben gehad als de jurist en politicoloog

Barents. In de publikaties die in dit boek zijn opgenomen, is Daalder politicoloog én historicus. Als het om de geschiedenis gaat, baseert hij zich echter op de historische wetenschappelijke literatuur en op geschriften van politici, maar zelden op het grondmateriaal van de archieven.

Behalve politicoloog is Daalder ook duidelijk een bruggenbouwer tussen de politicologie en de geschiedwetenschap. Zijn werk stelt ons voor de vraag waar het ene vak begint en waar het andere eindigt. Hoe autonoom is de politicologie en wat is een optimale relatie met de geschiedwetenschap en andere hulpdisciplines? Ik kan mij voorstellen dat er vakgenoten zijn die vinden dat de balans bij de politicoloog Daalder te veel naar de geschiedwetenschap doorslaat. Mijn eigen opvatting is dat de taak van de politicoloog primair is om, met openheid voor de inbreng van andere disciplines, het eigen vak theoretisch, methodisch en empirisch verder te brengen.

Een historische benadering heeft naast haar kracht ook haar beperkingen. Daalders teksten in dit boek voldoen aan hoge eisen van helderheid, objectiviteit, synthese en exactheid. Bij exactheid moet men in dit geval vooral denken aan precisie in het woordgebruik en de verantwoording, niet aan een analytische theorie- en begripvorming, niet aan een gedetailleerde operationalisatie van de vaak zeer complexe variabelen en niet aan geavanceerde vormen van tellen en meten. Ondanks alle streven naar een synthese zoekt Daalder zijn kracht niet in een ijzere systematiek. De auteur heeft uiteraard zijn eigen centrale begrippen, zoals staatsvorming, modernisering, democratisering, politisering, pluralisme en verzuiling. Maar hij heeft er weinig behoefte aan de grote verscheidenheid van bestaande definities nog uit te breiden met een eigen, logisch consistent en analytisch apparaat. Dit heeft ongetwijfeld te maken met zijn scepsis ten aanzien van abstracte modellen die per definitie vereenvoudigde voorstellingen van aspecten van een gecompliceerde werkelijkheid zijn. Het hangt ook samen met zijn voorkeur voor het oproepen van stimulerende vragen boven het streven naar afdoende antwoorden.

De opgenomen publikaties geven blijk van verbeeldingskracht en van een oorspronkelijke visie. Tegelijk voldoen zij ook aan de eis van continuïteit, in die zin dat zij ook op bestaande inzichten voortbouwen. Daarbij toont Daalder echter duidelijk zijn eigen voorkeur. De meest geciteerde politicologen zijn in dit boek de Leidenaren Arend Lijphart en Joop van den Berg, de Noor Stein Rokkan en de Amerikanen Robert Dahl en Gabriel Almond. Tot de in het boek meest genoemde Nederlanders behoren de politici J.R. Thorbecke, A. Kuyper, H. Colijn, W. Drees sr., C.P.M. Romme, E.N. van Kleffens en J.M. den Uyl en de historicus L. de Jong. Iemand die bij voorbeeld in het personenregister geheel ontbreekt is J.J. de Jong, de eerste hoogleraar Politicologie aan de Vrije Universiteit. Zijn wat droge proefschrift over Politieke organisatie in West-Europa na 1800, verschenen in 1951, rapporteert op een systematische manier veel historisch en institutioneel gericht spit- en graafwerk, waarvan ook Daalders studies hadden kunnen profiteren. Daarna is er over de Nederlandse politiek en de vergelijkende politicologie ook in ons land gelukkig nog heel wat meer verschenen dan uit de verwijzingen in 'Politiek en historie' valt op te maken.

Graag wens ik Hans Daalder en de Nederlandse politicologie toe dat hij nog lange tijd de gelegenheid zal hebben de resultaten van zijn politicologisch en historisch denken aan het beeldscherm en het papier toe te vertrouwen.

A. Hoogerwerf

W.R. Thompson, *On global war. Historical-structural approaches to world politics*. University of South Carolina Press, Columbia 1988.

Thompson gaat ervan uit dat 'global wars' andere oorzaken hebben dan 'gewone' interstatelijke oorlogen en dat daarom sprake is van een afzonderlijke categorie. In *On global war* bespreekt hij drie verwante onderzoeksrichtingen. De eerste is de 'hegemoniale stabiliteitstheorie', waarmee onder andere de naam van Gilpin is verbonden. De tweede is de 'world economy school', waarvan Wallerstein grondlegger is. De kern van de derde richting bestaat uit het model van het 'opeenvolgend leiderschap' van Modelski en van Thompson zelf. In de tien hoofdstukken waarin de auteur de stof heeft verdeeld, bespreekt hij meestal eerst het werk van anderen en presenteert vervolgens zijn eigen onderzoek. In deze bespreking zal ik me vooral met het eigen onderzoek van Thompson bezighouden.

In het model van het 'opeenvolgend leiderschap' wordt tijdens 'global wars' beslist over de vraag welk land de topositie in het internationale bestel zal innemen. Maar de uiteindelijke oorzaken van 'global wars' liggen dieper dan de gelijktijdige wens van verschillende staten de leiderschapspositie te bezetten. Het is zelfs niet zeker of bij de deelnemende staten een dergelijke wens wel leeft. In ieder geval is het aan de dag treden van dit (subjectieve) 'verlangen' afhankelijk van de machtsverdeling binnen de groep deelnemende landen. Als fundamentele machtsbron beschouwt Thompson relatieve maritieme kracht. De leidende staat beschikt over de heerschappij ter zee. Achter de maritieme dominantie gaat echter een 'lead economy' schuil. De 'leider' beschikt over zowel 'heerschappij ter zee' als over een 'lead economy'. Na de Tweede Wereldoorlog trekt de auteur maritieme heerschappij samen met heerschappij in de lucht. Te zamen vormen zij de 'global reach capabilities'. Thompson heeft dus een hiërarchische geleding van de statenorde voor ogen, met een 'leider' aan de top. Hij denkt bij 'orde' aan 'hiërarchie' en bij ontwrichting van de hiërarchie aan 'wanorde'. 'Wanorde' ontstaat uiteindelijk door ongelijktijdige economische ontwikkeling. De strijd om leiderschap wordt in gang gezet door een langdurig proces van deconcentratie, in dit geval van vlootmacht. Achter de deconcentratie van vlootmacht gaat echter de neergang schuil, in de voorafgaande periode, van het aandeel van de leidende staat in de 'leading sectors' van de wereldeconomie.

Het werk van Thompson en Modelski steekt gunstig af bij dat van de beide andere onderzoeksrichtingen in de mate waarin voor theoretische variabelen data zijn vergaard. Hierdoor zijn zij in staat met behulp van eenvoudige tijdreeksen lange-termijnveranderingen te illustreren. Hun belangrijkste data bestaan uit de

jaarlijkse aandelen van de verschillende zeemogendheden in het totaal van de in het systeem aanwezige vlootmacht en uit de jaarindex voor de mate waarin de aanwezige vlootmacht is geconcentreerd, beide voor de periode 1494-1993. Dit omvangrijke gegevensbestand is gepubliceerd in George Modelski en William P. Thompson, *Seapower in global politics, 1494-1993* (University of Washington Press, Seattle 1988). Aan de hand van economische literatuur heeft Thompson 'leading sectors' van de wereldeconomie opgespoord voor het tijdvak 1780-heden, alsmede de subperiode waarin een sector als 'leidend' wordt beschouwd. Het criterium is de 'research'- of 'technologie-intensiteit'. Voor het tijdvak 1780-heden is voor perioden van tien jaar het aandeel van de grote mogendheden in deze 'leading sectors' berekend. Dit materiaal is te vinden in hoofdstuk 6 van *On global war*. Dit databestand stelt de lezer in staat greep te krijgen op sommige klassen van beweringen van de auteur. Bij de twee andere scholen is dit niet, of in veel mindere mate, het geval.

Een zwak punt van alle drie richtingen betreft de criteria met behulp waarvan de klasse van 'global wars' (Thompson) of 'world wars' (Gilpin, Wallerstein) is geselecteerd uit het geheel van de externe geweldsproductie door staten. De meningsverschillen zijn beperkt tot de prenapoleontische tijd. Daarna houden allen zich aan de in de historische literatuur gebruikelijke opsomming van twee, onderling samenhangende, wereldoorlogen in de 20e eeuw. Zij worden voorafgegaan door de 'wereldoorlogen' uit de tijd van de Franse Revolutie en van Napoleon. Het bestaan van meningsverschillen tussen de drie onderzoeksrichtingen over de samenstelling van de klasse der 'wereldoorlogen' is merkwaardig. Het betreft hier immers een van de kernvariabelen van het onderzoek. De drie scholen zijn het eens in hun kritiek op onder andere het *Correlates of War Project*. Hierin is tot nu toe geen behoefte gevoeld aan een aparte klasse van 'wereldoorlogen'.

Modelski en Thompson zijn het meest expliciet in hun criteria. Ik heb echter het sterke vermoeden dat zij hun selectie mede hebben gemaakt op grond van het effect dat sommige oorlogen hebben op de mate waarin vlootmacht is geconcentreerd. Indien dit vermoeden juist is, dan is niet langer sprake van een aparte klasse van oorlogen op grond van etiologie. Zij kennen de volgende vijf 'global war periods': (i) 1494-1517; (ii) 1580-1608; (iii) 1688-1713; (iv) 1792-1815 en (v) 1914-1945. Het lijkt geen twijfel dat hun zo te zien zorgvuldig geconstrueerde index voor concentratie van maritieme macht alleen bij deze gevallen een uitzonderlijk hoge waarde bereikt tijdens en direct na afloop van de gevechten. Vervolgens daalt de concentratie-index inderdaad weer tot het moment waarop het volgende als 'global war' aangemerkte tijdsinterval aanvangt. Uit het verloop van hun concentratie-index blijkt voorts dat, uiteraard met uitzondering van de eerste oorlogsperiode, elk van de global wars, en alleen in deze gevallen, vooraf wordt gegaan door een langdurige periode van daling van het aandeel van de dominante maritieme macht in de totale geaggregeerde vlootmacht der zeemogendheden.

De grond van mijn vermoeden is de willekeurige samentrekking van bepaalde gevechten tot 'global wars'. Neem bij voorbeeld de eerste oorlogsperiode, de 'Italian/Indian Ocean Wars'. Op grond waarvan is de zeeslag tussen Portugal en de verenigde vloeten van Egypte en Gutsharat, nabij het eiland Diu in 1509, en de daaropvolgende veroveringen door Albuquerque (Goa, Diu) en door diens opvol-